

HOBUSED EESTIS

Eesti hobuste päritolu kohta on vähe andmeid ning sageli on kirjanduses leiduvad andmed üksteisele vastukäivad. Arvatakse, et eesti hobune kuulub tarpanist arenenud põhja metsahobuste rühma koos suure hulga teiste kohalike tõugude: soome, žmuudi, vjatka, obva, tšuvaši, mezeni, onega, olonetsi, vologda, zemgali, obi, petšora, polesje, tavda hobustega. Paljud neist on juba välja surnud või ristatud kultuurtõugudega.

Samas ei ole välistatud, et Eesti aladele rännanud inimesed tõid endaga kaasa idamaist tüüpi hobused Kaspia ja Araali vaheliselt alalt.

Eesti hobune on säilinud tänapäevani ja sajandite vältel kohalike tingimuste mõjul kujunenud selliseks, nagu me teda tänapäevalgi tunneme: väike, vähenõudlik ja vastupidav.

Esimesed kirjalikud teated Eestimaa hobuste kohta on pärit XI sajandi kuulsalt maadeuurijalt Adam von Bremenilt, kelle kirjeldus lükkas täielikult ümber väite, nagu oleks eesti tõugu hobune põlvnenud saksa rüütlite poolt kaasa toodud araabia täkkudest. Adam von Bremen nägi ja kirjeldas eesti hobust enne seda, kui rüütlite poolt sissetoodud hobuste mõju võis avalduda.

Läti Henriku kroonika (XIII saj.) nimetab eestlaste häid, vastupidavaid ja kiireid hobuseid, keda peeti tähtsaimaks sõjasaagiks.

Ajaloolised dokumendid tõendavad, et keskajal toimus hobusekasvatus suuremõõdulises ulatuses ning eesti tõugu hobuse kuulsus ulatus juba siis kaugemale väljapoole Eestimaa piire. Eesti hobust kasutati nii sõjahobusena kui ka tõuparandajana ning veeti suurel arvul välja nii ostuna kui ka sõjasaagina. Paremate hobuste väljavedu tekitas suurt kahju meie hobusekasvatusele, sest nende hobuste asemele osteti sageli Venemaalt odavaid tööhobuseid või vahetati sõjaväehobustega. Eesti hobuste koosseis muutus ebaühtlaseks ning hobuste omadused halvenesid.

Üleminek kapitalismile XIX sajandi keskel ja raskemate põllutööriistade kasutusele võtmine seadis eesti hobusele senisest suuremaid nõudeid. Kuna hobust kasutati peamiselt tööhobusena, taheti teda suuremaks ja raskemaks muuta. 1856. a. asutasid mõisnikud Tori hobusekasvanduse, mille eesmärgiks oli eesti hobuse säilitamine ning tema suuremaks ja raskemaks muutmise puhasaretuse teel. See eesmärk jäi teostamata, sest ristamiste tulemusena kujundati hiljem uus kultuurtõug – tori hobune.

XIX sajandi keskel hakkasid mõisnikud importima igasugust tõugu hobuseid ning nende täkkudega paaritasid ka talupidajad oma hobuseid. Kõige innukam eesti hobuste ristamise propageerija oli akadeemik A. Middendorff, kelle arvestuste järgi oleks tulnud 30 – 40 aastaga kõik eesti hobused ümber kujundada ardennideks.

C. R. Jakobson astus ägedalt välja akadeemik A. Middendorffi vastu ning kutsus üles aretama eesti hobuseid puhtal kujul, parandades hobuste söötmis- ja pidamistingimusi. 1870. a. asutas balti parun K.v. Hahn Saaremaal Uue-Lõve hobusekasvanduse, mis tegutses kuni 1908. aastani ning seal asunud araabia – orlovi ristandtäkkudega paaritati 20 aasta jooksul umbes 1000 talupoegade mära. Nende järglased ning kasvanduse likvideerimisel ümbruskonna talupoegadele ja mõisnikele müüdud hobused mõjutasid tublisti ka Saaremaa hobuseid.

Osa talupoegi hindasid siiski eesti hobust ja aretasid teda puhtal kujul edasi.

Pärast esimest maailmasõda hakati eesti hobust plaanikindlamalt aretama. Korraldati suguloomade märkimisi ning 1921. a. asutati Eesti Maahobuste Kasvatajate Selts, mille ülesandeks jäi eesti hobuste tõuraamatu pidamine. Aretuseesmärgiks oli muuta eesti hobune suuremaks ja raskemaks, kuna hobune oli peamine veo jõu allikas põllumajanduses. Samuti püüti sihipärase aretusega Uue-Lõve täkkude mõju välja tõrjuda.

Sisestavaks ristamiseks otsustati kasutada suuremakasvulist soome hobust, kes põlvneb eesti hobusega ühisest põhja-metsahobusest. 1921.-1938. a. toodi Soomest 13 takku, keda kasutati paaritamiseks väga intensiivselt. Selle tulemusena suurenesid küll hobuste mõõdud ja kehakaal, kuid halvenesid tüüp ja välimik.

Seoses hobuste kasutusotstarbe muutumisega XX sajandi seitsmekümnendatel aastatel muutus ka eesti hobuste aretussuund. Enam ei olnud vaja suuri ja tüsedaid tööhobuseid, vaid lastele ratsahobuseid ning universaalseid väikehobuseid, kellega saab nii ratsutada kui ka kergemaid talutöid teha.

1970-te aastate algul ristati endises Kõljala sovhoosis osa eesti hobuseid araabia hobustega, et saada lastele häid ratsahobuseid. Läänemaal Karuse kolhoosis ning Saaremaal Kärla kolhoosis paaritati eesti märasid šetlandi poni täkkudega, et saada väiksemaid ponihobuseid.

Praegu on põhiliseks aretusmeetodiks puhasaretus, tõukomisjoni otsusega on lubatud aretuses kasutada ka araabiaverelisi hobuseid. Tõuaretusinspeksioon korraldas riikliku toetuse maksmist eesti hobuste tõuraamatu varssadele, et säilitada eesti hobust kui kultuuriväärtust ja lähtudes FAO bioloogilise mitmekesisuse säilitamise eesmärkidest.

Tori Hobusekasvandus rajati 1856. aastal, mis oli aasta peale seda, kui Liivimaa aadlikud olid Maapäeval otsustanud eesti (maa)hobuse säilitamiseks midagi tõsist ette võtta, kuna see oli hävimisohus – või vähemalt toodi selline põhjendus tsaarivalitsusele, et saada hobusekasvanduse loomiseks luba.

Tõu aretuse alguseks peetakse 1892. aastat, mil kasvandusse toodi sugutäkk Hetman. Hetmani põlvnemistabelist nähtub, et ta oli segavereline. Sellele vaatamata pärandas ta oma omadusi järglastele püsivalt edasi.

Tori Hobusekasvanduse märad pärinesid enamasti eesti hobuse tõust. Neid paaritati importtäkkudega, samuti mõisnike poolt eraviisiliselt sisse toodud hobustega, kellest enamik kuulus samadesse tõugudesse, mida kasutati kasvanduses. Mõisnikud olid huvitatud sõiduhobustest, kelle hinnad olid tol ajal kõrged – see põhjustaski kiirushobuste impordi. Talupojad eelistasid Hetmani järglasi. Hetmani liin levis kiiresti ja kujunes esimeseks tori tõu aretusliiniks. Kiirushobuste (idapreisi, hannoveri, holsteini, täisverelise ratsahobuse) ristandid kohalike hobustega ei rahuldanud põllumajanduse nõudeid väikese veojõu ja elava temperamendi tõttu. Häid põllumajandushobuseid saadi norfolgi traavlitest. Ka idafriisi hobused suurendasid tori hobuse massi ja kompaktsust, kuid sissetoodud hobuste eksterjöörivigade ja terviserikete tõttu praagiti nad suguhobuste hulgast välja. Sellele vaatamata oli idafriisi hobuste mõju suur. 1930. aastatel sisaldas enamik tori hobuseid nende verd.

Hetmani liini ulatuslik levik Eesti- ja Liivimaal tekitas suguluspaarituse ohu. Tekkis vajadus uute aretuskomponentide järele. Et Inglismaalt polnud võimalik nõuetele vastavaid tüsedamaid norfolgi traavleid saada, siis otsustati Prantsusmaalt osta bretooni hobuseid. See tõug pärineb normandia hobusest ja norfolgi traavlist. Viimase kaudu olid bretooni hobused sugulased Hetmaniga. Seega polnud tegemist täiesti võõra tõuga. 1937. aasta algul Eestisse toodud 5 bretooni tätku kohanesid siin hästi ja rajasid uusi aretusliine. Bretooni täkkude kasutamise tulemusel suurenes tori tõu kehamass ja kompaktsus, kõrgus aga jäi endiseks. Et bretooni hobused on tüsedale kehaehitusele vaatamata elavad ja liikuvad, ei vähenenud tori hobuste liikumiskiirus.

Tori hobusetõu aretamisel on suured teened Mihkel Ilmjärvel, kes töötas 1926–1947 Tori Hobusekasvanduse juhatajana.

Aretustöökas asutati 1920 Viljandis Tori Hobuste Tõuselts. Tõuraamat on asutatud 1922. Tori hobuseid tunnustati eraldi tõuna 1925. aastal.

Milline siis tori hobune on? Oma iseloomult on ta elava temperamendiga, healoomuline ja suure veotahtega. Ta tarbib hästi kohalikke söötasid ja on suhteliselt vähenõudlik. Teda on kerge õpetada. Tori hobuse domineeriv värvus on raudjas, valgete märgistega peal ja jäsemetel. Palju esineb ka kõrbi ja punast värvi. Tema rind ja laudjas on enamasti hästi arenenud; lihastik on tugev ja kehaehitus kuiv. Laudjas on tori hobusel ovaalne. Puudusi esineb jalgade seisus. Tori täkkude tavaline turjakõrgus on 162 cm. Tori tõugu märad on hästi viljakad, saades keskmiselt 86 varssa 100 mära kohta.

Tori hobustel on ka märkimisväärsed sportlikke saavutusi. Kindlasti tuleb esile tuua mära nimega Aroonia, kes tuli 1989. aastal NSV Liidu meistriks rakkehobuste kolmevõistluses. NSV Liidu rekord suhtelises veojõus kuulub aga tori täkule nimega Laser ning see on 126% hobuse kehamassist. Eesti sammurekord kuulub tori täkule Aaker. Tori hobusega on tehtud 2,15 m kõrgushüpe – sellega sai hakkama TB tüüpi täkk nimega Opaal.

Eesti hobune (vana nimetusega eesti maahobune) on iidse põlvnemisega hobusetõug, mille algne päritolu on varjul ammuste aegade hämaruses. Eesti hobune on arvatavasti elanud Eesti aladel vähemalt sama kaua kui eesti inimene ja ta on säilinud oma põhiomadustelt üsna muutumatuks. Ta kuulub põhja-metsahobuste rühma, mille sisuline tähendus on peamiselt see, et ta saab üsna hästi meie põhjamaises kliimas hakkama ka ilma inimese abita. See on väga tähtis, kasulik ja eriline omadus, mida enamusel pikaaegse aretusprotsessi läbinud hobustel (ja üldse koduloomadel) ei ole. Eesti hobune on vähenõudlik loom ja teda pidada on seetõttu lihtsam. Eesti hobune on aborigeenne tõug, mis on Eesti kliima ja pinnasega aegade jooksul nii hästi kohanenud, et nurjunud on katsed seda tõugu võõra verega parandada. Ristatud hobused ei ole kunagi olnud oma töövõimekuselt ja vastupidavuselt eesti hobusega samaväärsed.

On teada, et hobuseid kasvatati Eestis juba pronksiajal (1800-500 eKr), mil karjakasvatus muutus inimeste peamiseks elatusalaks. Kuigi võib tunduda, et eesti hobune on niigi üks väiksemaid hobusetõuge, on ajaloolased arvamusel, et pronksiaegsed hobused olid veel väiksemad. Nende kasvatamise eesmärk oli eelkõige liha saamine, kuigi neid kasutati mõningal määral juba ka töö- ja ratsaloomana. Rauaajal, mis pronksiajale järgnes, vähenes märgatavalt hobuste söömine ja lisandus hobuste kasutamine sellistel viisidel, mida me tänapäeval peame loomulikuks.

Kõige vanemad kirjalikud andmed eesti hobuse kohta pärinevad 11. sajandist, mida võib suures plaanis pidada ka ajaloolise aja alguseks Eestis. Niisiis hakati eesti hobustest kirjutama samal ajal kui Eestist üldse, mis viitab selgelt nii hobuste tähtsusele eestlaste elukorralduses kui ka eesti hobuste headusele. Bremeni Adam, see 11. sajandi saksa vaimulik ja maadeuurija, kellelt varaseim viide eesti hobustele pärineb, räägib eestlastest kui rahvast, kes on varaliselt jõukas ja kellel on head hobused. Talletatud on legende eestlaste (tõenäoliselt saarlaste) reididest Rootsi rannikulinna vastu, kus samuti kasutati väledaid hobuseid, mis väikelaevadega kodunt kaasa võeti.

Eestist pärit Kaasani Keiserliku Ülikooli professor Constantin Blumberg kirjutas 1887. a. oma raamatus „Eesti hobune“, et: „Niipalju on meil teada, et eestlastel 12. aastasajaks, s.o. sel ajal kui sakslased meie maale tulivad, palju häid hobuseid oli.“ Muistses vabadussõjas (1208-1227) kasutati eesti hobuseid palju ja seda tegid üllataval kombel mõlemad vaenupooled. Läti Hendrik kirjutab oma kroonikas, et eestlased ei läinud kunagi sõtta ilma oma hobusteta. Samuti kirjeldab ta ristirüütlite reidi Tartumaale 1223. aastal, milles nad kasutasid oma tavaliste suurte ja kohmakate hobuste asemel eestlaste hobuseid, mis varasemalt oli röövitud.

Mis siis on need omadused, mis teevad eesti hobusest nii hea? Vähenõudlikkusest juba rääkisime. Lisaks tuleb kindlasti esile tuua suure tööjõu. 19. saj. keskpaigast hakati Vene Keisririigis pidama talupoegade hobuste sõidu- ja võimekusvõistlusi ja eesti hobused üllatasid sellistel võistlustel rohkem kui üks kord. Parimaks näiteks on Tori Hobusekasvatuses sündinud kõrb täkk Vapsikas – 141 cm kõrge ja 401 kg raske – kes vedas 1865. aastal Riias toimunud võistlusel munakiviteel 358 puudast e. pea kuue tonnist koormat. Korranud sarnast vägitegu Moskvas, hüüatas üks sealne talupoeg üllatunult: „Eta ne lošad – eta tšuda!” („See ei ole hobune – see on ime!”) Hea esinemise tõttu kohalikel võistlustel saadeti Vapsikas 1867. a tsaaririigi kulul lausa Pariisi rahvusvahelisele näitusele. Seal vedas ta koormat kaaluga 6160 kg, mis oli enam kui 15 korda raskem kui hobune ise ning teenis Vapsikale võistluse esikoha ja hõberaha.

Eesti hobuse silmatorkavam omadus on tema värvus, mille variatsioonide poolest on ta väga rikas. Eesti hobuste hulgas esinevad kõik põhivärvused ning neile lisaks veel hall, kollane, võik, hiirjas, ulukvõik, kimmel, hõbevärvused ning erinevad värvuste varjundid ning kombinatsioonid. Kokku on värvuse variatsioone eesti hobuste hulgas rohkem kui 100.

Kui 1855. aastal oli eesti hobusetõug Liivimaa aadlike sõnul hävinemas, siis Nõukogude võimu tagajärjel oli see seda kindlasti ja päriselt. Võib öelda, et eesti hobune elas nõukogude korra üle ainult Lääne-Eesti saartel ning sealgi oli nende populatsioon langenud 1990-ndateks aastateks üsna väheseks. 2001. aastal kanti eesti hobune ohustatud tõugude nimekirja. Praeguseks on eesti hobuste arvukus aga taaskord tõusuteel ning neid on mitu tuhat ainuüksi Eestis.

Eesti hobuse funktsioon on aja jooksul mõistagi palju muutunud. Kui vanasti olid tähtsaimad tema omadused vastupidava veoloomana, siis praeguseks on temast saanud peamiselt ratsahobune, kes sobib eriti hästi lastele. Oma erakordse vastupidavuse tõttu võib ta aga kenasti kanda ka täiskasvanut. Eesti hobune sobib hästi ka sportponiks ning parimad neist on küündinud rahvusvaheliste võistluste tasemele. Aretuse tulemuseks on eesti hobune nüüdseks muutunud kergemaks ning tema liikumine on muutunud avaramaks. Ta on võrdselt hea nii sammus, traavis kui galopis ning tal hea hüppevõime ja –tahe.

EESTI RATSAPONI

Eesti ratsaponi ja eesti väikeponi on uue-
mad Eesti hobusetõud, mis põhinevad eesti
aborigeense hobuse tõupagasil, nagu Eesti
tõud ikka. Nende aretus on jõudnud aga nii
kaugemale, et praeguseks kasutatakse eesti
hobuse tõust ainult määrasid, samas kui
täkkudena eelistatakse välismaiste tõugude
loomi.

Eesti ratsaponi peamine aretuseesmärk on
eesti sporthobuse aretuseesmärgiga sar-
nane: saada hea sooritusvõimega loomi,
kes suudaksid saavutada häid tulemusi
ponispordialadel. Samas soovitakse are-
tusega seda, et eesti ratsaponi sobiks hästi
matkamiseks ning ka laste lemmikloomaks.
Eesti ratsaponi aretusse sobivad kõikide
ponitõugude loomad ja ponikasvu hobused,
kuid soovitatakse kasutada connemara,
new foresti ja welsh ponisid ning saksa,
prantsuse ja hollandi ratsaponisid. Eesti
ratsaponi soovitud turjakõrgus on 148 cm ja
vähem.

Eesti väikeponide aretuseesmärgiks on
saada armsa välimuse ja meeldiva ise-
loomuga lemmikloomi lastele. Nagu eesti
hobusetõugude puhul ikka, on eesti väike-

poni esmaseks tõukomponendiks eesti hobune, mida ristatakse peamiselt shetlandi ja welsh ponidega. Eesti väikeponi turjakõrgus on 120 cm
või vähem.

Eesti poni – nii ratsaponi kui väikeponi – peab olema töötahteline, rahulik, usaldav ja sõbralik. Kõige soovitud tõuloomad on rahuliku ja tasa-
kaaluka temperamendiga, kuid samas elavad, nagu eesti hobuse järglastele kohane. Kui rääkida väikeponidest, mille peamine funktsioon on olla
laste lemmikloom, siis on sõbralik ja rahulik iseloom muidugi veel eriliselt tähtis.

Eesti sporthobuse aretusprogrammi eesmärgiks on saada kõrge saavutusvõimega hobuseid, kes sobivad nii füüsiliste kui psühholoogiliste omaduste poolest hästi ratsasporti. Eesti sporthobuse soovitatav turjakõrgus peaks olema vähemalt 160 cm. Tema tõupagasi moodustavad eesti sporthobusena sünnijärgselt registreeritud hobused, Eestis asuvad täisverelistest või soojaverelistest tõugudest pärinevad hobused ning teatud tingimustel ka nende tõugude ristandid teiste tõugudega.

Eesti sporthobune on nii aretuspõhimõtelt kui geneetiliselt koosseisult üsna sarnane teiste Euroopa riikide spordiks mõeldud tõugudega. On isegi väidetud, et nüüdseks võib ühise tõuna võtta kõiki Euroopa hobuseid, kelle aretuseesmärk on kõrge sportlik sooritusvõime. Paljud Euroopa sporthobuste aretusprogrammid on oma põhimõtelt väga liberaalsed – seda vanemate tõugude aretusprogrammidega võrreldes – ja lubavad üsna vaba soodsate geneetiliste komponentide liikumist, olgu nende allikaks siis ahhal-tekiin, inglise või araabia täisvereline, vene trakeen või mõni muu tõug. Kuna paljud sporthobuste kasvatajad nii meil kui mujal lähenevadki aretustööle niimoodi, ei olegi eesti ega mõne teise riigi sporthobusel mingeid iseloomulikke omadusi, mis ta kergesti äratuntavaks teevad. Ainus kriteerium aretustöö edukuse hindamiseks on hobuste sportlike saavutuste kogum.

Kuna hobuse funktsioon ühiskonnas on viimase 160 aastaga (mis on u. Tori Hobusekasvanduse ajaloo pikkus) väga palju muutunud, on paljud vanemad hobusetõud oma aretustöö algseid eesmärgi pidanud muutma, kuid isegi sellest hoolimata on nende tähtsus inimeste jaoks kõvasti kahanenud. Eesti sporthobustega seda muret aga ei ole: hobusport on endiselt populaarne ning nõudlus heade sporthobuste järele on suur. Omaette näitaja on ju seegi, et eesti sporthobune on oma paarikümneaastase ajaloo muutunud Eesti hobusekasvatajate jaoks nii tähtsaks, et temast arvukamaid hobusetõuge on Eestis ainult üks: ja see on meie armas, aborigeenne eesti hobune.

EESTI RASKEVEOHOBUNE

Eesti raskeveohobune on külmavereline hobusetõug, mis põhineb eesti hobuse ja peamiselt Belgiast ja Rootsist pärit ardennide vältaval ristamisel. Teda iseloomustab tugev konstitutsioon, hästi arenenud lihastik ja tugev luustik. Välimikult on ta keskmise suurusega, tuse ja madalajalgne. Tema pea on suur ja nina on pikk. Tema kael on lühike ja lihaseline ning on selg samuti lühike, aga lai. Eesti raskeveohobused on iseloomult rahuliku temperamendiga, energilised ja healoomulised.

1948. aastal, kui II Maailmasõda oli juba mõned aastat läbi olnud, alustas Rakveres tööd Eesti Raskeveohobuste Riiklik Aretustõulava, mis jätkas ardenni hobuste tõuraamatu pidamist. Taas alustati aretustööga, mis nüüd küll korraldati kolhooside ja sovhooside tõufarmidesse. 1953. aastal toodi sisse 10 nõukogude raskeveo takku, kuna kohalikke tõutäkke oli liiga vähe, ning eesti ardenni hobune nimetati põllumajanduse ministri käskkirjaga ümber eesti raskeveohobuseks, tõumärgiga ER. 1968. aastal kinnitati eesti raskeveohobuse tõug puhtatõuliseks ning lõpetati märade tõuraamatu jagamine puhtatõulisteks (tõumärk A) ja ristandhobusteks (eesti hobuse ja ardenni ristandid; tõumärk EA).

Kui Nõukogude Liit 1991. aastal lagunes ja Eesti taasiseseisvus, läks eesti raskeveohobuse aretustöö üksikute entusiastlike erahobusekasvatajate kätte ning riiklikust toest ilma jäänuna langes tõuhobuste arv kriitilise piirini.

EESTI RASKEVEOHOBUNE

2003. aastal lisati eesti raskeveohobune ohustatud tõugude nimekirja ning kinnitati selle säilitus- ja aretuskava. Alates 2005. aastast hakkasid eesti raskeveohobuste pidajad saama riiklikku toetust.

Kuni 2008. aastani olid eesti raskeveohobuse tõu säilitamise ja aretamise peamiseks meetodiks puhtatõuline aretus koos mõningase sisestava ristamisega. Sugulastõugudena oli lubatud kasutada rootsi ardenni, belgia ardenni, nõukogude raskeveohobust ja leedu raskeveohobust. Lisaks nendele tõugudele kasutati aastatel 1993-2005 eriprogrammi alusel Schleswigi külmaverelise tõu takku Herold (2170 ER) ning aastatel 2003-2005 vladimiri raskeveo tõugu takku Vezdehod (2182 ER). Alates 2008. aastast on ohustatud tõugude säilitamisel lubatud aga vaid puhasaretus ja see kehtib muidugi ka eesti raskeveohobuse kohta.

Eesti raskeveohobuse tõul on praegu kaks tõuraamatut, millest ühte peab Eesti Hobusekasvatajate Selts ja teist Soomes asuv Eestin Raskaat Vetohevoset ry. 2017. aastast alates on hobusekasvatajatel võimalik saada Eesti riigilt toetust ka Soome paralleeltõuraamatus registreeritud hobuste kasvatamisele, kui need paiknevad Eestis.

Hindaja:

Hinnang:

väga hea

keskmine

halb

Kommentaar: